

PRESUPOSISI SAJRONE TINDAK TUTUR ILOKUSI NGANDHARAKE ING DESA KARANGSAMBIGALIH KECAMATAN SUGIO KABUPATEN LAMONGAN

Yayuk Setyo Rahayu

S-1 Jurusan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya
yayukrahayu1@mhs.unesa.ac.id

Drs. Sugeng Adipitoyo, M.Si

Dhosen Jurusan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

ABSTRAK

Presuposisi mujudake salah siji jinise topik saka semantik pragmatis sajrone tindak tutur. Presuposisi wis kerep diteliti nanging sing munjer marang tindak tutur ilokusi ngandharake durung tau ana. Presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan mujudake pangira-ira panutur kang tuwuh ing tuturan ngandharake kang ditindakake dening warga Desa Karangsembigalih. Tujuwan utama panliten iki kanggo ngandharake lan njlentrehake presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan. Dene tujuwan mligi panliten iki kanggo ngandharake lan njlentrehake jinis lan titikan wujud presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan.

Teori kang digunakake ing panliten iki yaiku teori semantik pragmatis kang digathukake karo teorine Yule (2006). Dhata ing panliten iki yaiku tuturan sing ngandut presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake. Dhata diklumpukake kanthi nggunakake metodhe semak, guneman, lan sadhap. Sabanjure dhata dijlentrehake kanthi metodhe deskriptif. Asil saka panliten iki ditemokake telung jinise presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake, yaiku eksistensial kang tuwuh ing limang strategi ngandharake yaiku nitiki, nggambarake, nandhingake, negesi, lan njlentrehake. Presuposisi faktif kang ditemokake tuwuh ing strategi nggambarake, nandhingake, lan njlentrehake. Banjur, presuposisi leksikal tuwuh ing strategi nggambarake lan njlentrehake. Titikan wujud presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake bisa katitik adhedhasar rakitanane ukara awujud tembung sesulih panuduh lan tembung pangiket, dene adhedhasar surasane ukara tuturan awujud ukara carita.

Tembung wigati: Presuposisi, Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake.

PURWAKA

Bageyan purwaka iki nduweni nem subbab, yaiku (1) landhesane panliten, (2) punjer lan underane panliten, (3) tujuwane panliten, (4) paedahe panliten, (5) watesane panliten, lan (6) panjlentrehe tetembungan. Luwih cethane bakal diandharake ing ngisor iki.

Landhesane Panliten

Presuposisi sajrone tindak tutur ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan mujudake pangira-ira kang tuwuh ing tuturan ngandharake kang dituturake dening warga Desa Karangsembigalih. Presuposisi iki kerep diprangguli ana bebrayan, amarga kanthi ora sadhar, bebrayan kerep nduweni pangira-ira tumrap kedadeyan apa wae kang dumadi ana sakupenge. Liya iku, saben pawongan mesthi nduweni pangira-ira kang beda kang dipangribawani anane konteks tuturan.

Tindak tutur ilokusi ngandharake mujudake salah sijine tuladha tindak tutur kang kerep digunakake dening warga Desa Karangsembigalih kanggo medhar sawijine bab. Saliyane iku, ngandharake uga bisa

digunakake nalika mangsuli pitakonan kang mbutuhake wangsulan kanthi gamblang lan cetha. Supaya anggone medhar luwih gampang dingerteni dening mitra tutur, panutur biyasane nduweni dhasar kang sesambungan karo konteks lan swasana kang uga padha dimangerteni dening mitra tutur.

Presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake dumadi nalika panutur nuturake andharan marang mitra tutur. Presuposisi iki bisa dinduweni sapa wae kang nindakake pacaturan. Semana uga tindak tutur ilokusi ngandharake uga bisa ditindakake sapa wae, kayata bocah, wong enom lan wong tuwa. Saben-saben pawongan kasebut mesthi nduweni cara ngandharake kang beda gumantung swasana lan kawruh.

Presuposisi wis tau dititi, nanging presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan durung tau diteliti. Panliten iki nggunakake ancangan semantik pragmatis yaiku kanthi punjer presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake. Panliten iki ditulis kanthi tujuwan ngandharake lan njlentrehake presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi

ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan.

Punjer lan Undere Panliten

Adhedhasar landhesane panliten ing ndhuwur, punjer saka panliten iki yaiku presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake. Dene, underane panliten iki yaiku:

- (1) Apa wae jinise presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan?
- (2) Apa wae titikan wujud presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan?

Tujuwane Panliten

Adhedhasar punjere panliten ing ndhuwur, tujuwan utama panliten iki yaiku kanggo ngandharake lan njlentrehake presuposisi ing tindak tutur ilokusi ngandharake. Dene adhedhasar underane panliten, tujuwan mligine panliten iki yaiku kanggo ngandharake lan njlentrehake:

- (1) Jinise presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan.
- (2) Wujud titikane presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan.

Paedah Panliten

Paedah sajrone panliten iki bisa diperang dadi loro, yaiku paedah teoretis lan paedah praktis.

(1) Paedah Teoretis

Paedah teoretis asile panliten iki diajab bisa kanggo panyengkuyung ngrembakakake pasinaon bidhang semantik lan pragmatik basa Jawa kang wis ana sadurunge. Ing bidhang pragmatik kanggo ngrembakakake teori ngenani presuposisi lan tindak tutur, dene ing bidhang semantik kanggo ngrembakakake teori ngenani teges utawa makna.

(2) Paedah Praktis

Asil panliten iki bisa dadi salah siji materi ing pasinaon linguistik mligine bidhang semantik pragmatis ing pawiyatan luhur. Saliyane kuwi, panliten iki bisa dadi sarana panutan utawa bahan referensi kanggo panliten sabanjure.

Watesane Panliten

Panliten iki diwatesi telung bab, yaiku (1) topik, (2) dhata lan sumber dhata, lan (3) teori kang digunakake. Telu-telune bakal dicethakake ing ngisor iki:

- (1) Topik panliten iki ngenani presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan,
- (2) Dhata panliten iki awujud tuturan masyarakat ngenani tindak tutur ilokusi ngandharake kang ditindakake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan,
- (3) Panliten iki dijlentrehake nggunakake teori semantik pragmatis mligine ngenani presuposisi.

Panjentrehe Tetembungan

Tetembungan ing panliten iki ana loro, yaiku (1) presuposisi lan (2) tindak tutur ilokusi ngandharake. Luwih jangkepe bakal diandharake ing ngisor iki.

(1) Presuposisi

Presuposisi mujudake sarat kang diperlokake kanggo ngerteni maksud sajrone tuturan (Kridalaksana, 1984:159). Presuposisi digunakake panutur minangka dhasar bebarengan tumrap para peserta cecaturan. Kang dimaksud dhasar bebarengan yaiku mungguh sawijining pangira prayogane dipahami bebarengan dening panutur lan mitra tutur minangka lakon cecaturan sajeroning tindak tutur.

(2) Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake

Tindak tutur ilokusi ngandharake yaiku tumindak medharake sawijine bab utawa sawijining andharan dening panutur marang mitra tutur tanpa mangribawani mitra tutur kasebut. Keraf (1982:26) nuduhake yen ngandharake yaiku cara kanggo ngewenehi gambaran utawa njlentrehan kang mligi sajrone gagasan umum. Ngandharake iki nduweni tujuwan menahi kawruh kang sadurunge durung diweruhi dening mitra tutur.

METODHE PANLITEN

Bageyan metodhe panliten iki diprinci dadi nem subbab, yaiku (1) jinise panliten, (2) sipate panliten, (3) dhata lan sumber dhata panliten, (4) instrumen panliten, (5) lokasi panliten, lan (6) tata cara panliten.

Jinise Panliten

Jinise panliten iki yaiku etnografi komunikasi. Etnografi komunikasi mujudake salah sawijine metodhe kang digunakake kanggo nganalisis panganggone basa sajrone tumindak komunikatif ing masyarakat kang nduweni maneka kabudayan (Hymes sajronee Ibrahim, 2004:v). Sajrone panliten iki dijlentrehake ngenani presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake kang disambungake konteks ing salah sijine masyarakat.

Sipate Panliten

Jinise panliten etnografi nduweni sipat kang mligi. Panliten etnografi iki munjer marang konteks

kanggo njlentrehake dhata. Panliten iki uga asipat dheskriptif yaiku ngandharake basa kanthi wujud ukara.

Dhata lan Sumber Dhata Panliten

Dhata sajrone panliten iki awujud ukara presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan. Dene sumber dhata ing panliten iki asale saka cathetan-cathetan ngenani presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake warga Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan.

Instrumen Panliten

Instrument kang digunakake sajrone panliten iki diperang dadi loro, yaiku instrument utama lan instrument panyengkuyung. Instrumen utama sajrone panliten iki yaiku panliti lan subjek panliten yaiku warga kang nindakake presuposisi sajrone tindak tutur lokusi ngandharake, dene instrument panyengkuyung yaiku *handphone* (HP), pulpen, sarta buku cathetan. Instrument panyengkuyung iki digunakake kanggo nglumpukake dhata.

Lokasi Panliten

Lokasi panliten iki yaiku warga ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan, awit panliti minangka panutur lan warga asli papan kasebut.

Tata Carane Panliten

Tata carane panliten ana telu yaiku (1) tata cara nglumpukake dhata, (2) tata cara njlentrehake dhata, lan (3) tata cara nyuguhake dhata. Andharan luwih jangkepe ana ing ngisor iki.

(1) Tata Cara Nglumpukake Dhata

Tata cara sing dienggo nglumpukake dhata panliten, yaiku nggunakake metodhe semak lan metodhe guneman (Mahsun, 2007:242). Miturut Sudaryanto (1993:133) metodhe semak bisa dileksanakake kanthi limang teknik yaiku teknik sadap, teknik simak libat cakap, teknik simak bebas libat cakap, teknik rekam, lan teknik cathet.

(2) Tata Cara Njlentrehake Dhata

Tata cara kang digunakake kanggo njlentrehake dhata, yaiku metodhe padan. Sawise dhata kang dikarepake wis nglumpuk banjur dijlentrehake adhedhasar presuposisi kang tuwuh. Jlentrehan dhata iki arupa jinis lan wujud titikane presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake awujud tembung-tembung kang lumrah kanthi ngandharake konteks tuturan kang dumadi.

(3) Tata Cara Nyuguhake Asil Jlentrehan Dhata

Tata cara nyuguhake asil jlentrehan dhata sajrone panliten iki kanthi metodhe informal yaiku nyuguhake asil jlentrehan kanthi cara nggunakake tembung-tembung kang lumrah, dudu awujud tandha utawa lambang-lambang (Sudaryanto, 1993:145).

JLENTREHAN DHATA LAN DHISKUSI ASIL PANLITEN

Bageyan iki dibage dadi telu, yaiku (1) andharan lan jlentrehane dhata, (2) asile panliten, lan (3) dhiskusi asile panliten. Luwih jangkepe diandharake ing ngisor iki.

Andharan lan Jlentrehan Dhata

Subbab andharan lan jlentrehan dhata iki dibage dadi loro, yaiku (1) jinise presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake, lan (2) wujud titikane presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake. Jlentrehan luwih cethane bisa dideleng ing ngisor iki.

1. Jinise Presuposisi sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake

Nemtokake jinise presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake bisa ditindakake kanthi cara njlentrehake presuposisi ing saben-saben dhata kang ngemu tindak tutur ilokusi ngandharake. Ing ngisor iki kaandharake asil jlentrehan saben dhata kang ditemokake adhedhasar jinise presuposisi.

a. Presuposisi Eksistensial sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake

Jinise presuposisi eksistensial sing tuwuh ing tuturan ngandharake iki bakal digolongake adhedhasar strategi utawa carane ngandharake. Strategi ngandharake diperang dadi pitung strategi. Sanadyan ana pitung jinis, sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake iki mung ditemokake limang jinise strategi ngandharake kang ngemot presuposisi eksistensial, yaiku ngandharake kanthi cara nitiki, ngandharake kanthi cara nggambarake, ngandharake kanthi cara nandhingake, ngandharake kanthi cara negesi, lan ngandharake kanthi cara njlentrehake. Ing ngisor iki dibeberake asil jlentrehan dhata kang ditemokake.

1) Presuposisi Eksistensial sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nitiki/Identifikasi

Ngandharake kanthi cara nitiki/identifikasi yaiku salah sijine tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara menehi titikan utawa pranyatan marang sawijining bab kang diandharake sarta ngandhut pangira tanpa mangribawani tumindak saka mitra tutur. Presuposisi eksistensial kang tuwuh bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

P : *Alpukat mateng isa didelok teka warnane. Biasane warnane ijo rodhok ireng. dijemok rodhok gembuk. nek kadhung mateng seru diopok-opok ngono isine wis gak kanthil. Dicekel wis eneng.*

‘Alpukat mateng bisa didelok teka warnane. Biasane wernane ijo rada ireng. dijemok rada gembuk. nek kadhung mateng banget diopok-opok ngono isine wis gak kanthil. Dicekel wis eneng.’

Mt : *Iya. iki maeng dipilihna wonge.*

‘Iya. iki maeng dipilihna wonge.’

	Struktur Sosial								Relasi Sosial						Situasi Sosial					
	JK		Umur			SES			Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P		✓			✓				✓		✓							✓	✓	
M		✓		✓					✓		✓							✓	✓	
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur dituturake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur marang mitratutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur. Panutue nyawang mitratutur tuku alpukat teka pasar. Kedadeyan kuwi dumadi ana pawon panutur (panggonan mligi) nalika wayah awan ditindakake dening Bu Dhe marang ponakane kang nduweni relasi kulawarga raket. Nalika kuwi, mitratutur lagi teka pasar tuku woh-wohan, salah sijine yaiku alpukat. Panutur nyawang mitratutur lagi ngetokake alpukat teka tase kasebut banjur ngandharake ngenani titikane alpukat sing mateng. Saka tuturan ngandharake kasebut, bisa dudut panutur nggunakake cara nitiki. Andharan panutur nitiki woh alpukat sing mateng kanthi nyebutake titikane saka sing malih dadi ijo rada ireng lan yen dipenek gembuk. Mitratutur nanging andharan saka panutur kasebut kanthi wangsulan saanane ora mangribawani tumindake ananging namung nambahi kawruhe ngenani titikane woh alpukat sing mateng.

Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi eksistensial aran. Presuposisi iki nuduhake anane sawijining bab kanthi titikan tembung aran. Titikane yaiku tembung “alpukat” kang kalebu tembung aran. Presuposisi eksistensial kang tuwuh yaiku ana woh kanthi aran alpukat. Pangira-ira iki tuwuh saka tuturan “alpukat mateng isa didelok teka warnane” kang dikandhakake dening panutur.

2) Presuposisi Eksistensial sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nggambarake/Illustrasi

Ngandharake kanthi cara nggambarake/illustrasi kalebu salah sijine tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara menehi gambaran utawa menehi tuladha nggunakake

pancadriya kanthi jlentreh arupa pangira-irane panutur marang mitra tanpa mangribawani tumindak saka mitra tutur. Presuposisi eksistensial kang tuwuh bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

P : *Mbak, pensil warnaku anyar. Iki pensile gedhe isine 24. Warnane tambah macem-macam kaya pelangi. ana warna abang, kuning, ijo, biru mbek oren. Mari ngene kate tak gawe nggambar pelangi.*

‘Mbak, pensil warnaku anyar. Iki pensile sing gedhe isine 24. Warnane tambah macem-macam kaya pelangi. ana warna abang, kuning, ijo, biru mbek oren. Bar ngene arep tak gawe nggambar pelangi.’

Mt : *Iya, sekarep.*

‘Iya, sekarep.’

	Struktur Sosial								Relasi Sosial						Situasi Sosial					
	JK		Umur			SES			Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P		✓	✓					✓		✓								✓	✓	
M		✓		✓					✓		✓							✓	✓	
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur katindakake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur bocah, status ekonomi sosial dhuwur, lan agama asor marang mitratutur Mitratutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sedhengan, lan agama dhuwur. Tujuwan tuturan kasebut yaiku panutur ngandharake ngenani gambaran potelot kang dinduweni. Nalika kuwi panutur lan mitratutur lagi bibar sinau lan ngerjakna pe-er bareng ing ruwang tamu (panggon mligi) wayah bengi. Panutur ngandharake marang panutur yen dheweke nduwe potelot warna anyar kang nduweni maneka warna. Panutur ngandharake bab kasebut kanthi nggambarake yen potelot warnane kuwi ibarate kaya pelangi, kang nduweni warna warna-werni. Panutur nggunakake ragam lisan lan nggunakake basa ngoko amarga nduweni sesambungan kulawarga kang raket minangka Mbak yu lan adhik.

Presuposisi kang tuwuh saka tuturan kasebut yaiku presuposisi eksistensial. Presuposisi eksistensial kang tuwuh yaiku ana pensil warna. Pangira-ira iku tuwuh saka tuturane panutur. Presuposisi iki katitik saka gatra “pensil warna” kang dituturake dening panutur nalika ngandharake bab ing ndhuwur. Saka gatra kasebut, panutur nduweni angepan yen mitratutur nduweni kawruh padha yaiku anane pensil warna anyar kang dinduweni dening panutur.

3) Presuposisi Eksistensial sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nandhingake/Komparasi

Ngandharake kanthi cara nandhingake utawa komparasi yaiku salah sijine tindak tutur ilokusi

ngandharake arupa pangira-irane panutur marag mitra tutur nalika arep ngandharake kanthi cara nandhingake rong bab utawa luwih tanpa mangribawani tumindak saka mitra tutur. Presuposisi eksistensial kang tuwuh bakal dijlentrehke ing ngisor iki.

Mt : *Mangan, Mbak. Titip sega boran Mbak Ifa iki maeng.*

‘Mangan, Mbak. Titip sega boran Mbak Ifa iki maeng.’

P : *Walah, Iya. nang Sugio ancen rano wong adol sega boran. Anane ya nang kota. Apa maneh nang pertigaan pinggire bunderan kidule alun-alun. Nang kana isuk sampek sore wong adol jejer-jejer mesthi akeh. Trus lawuhe komplit kabeh. Akeh pilihane. Ora jeke pas kae, aku tuku nang Surabaya, bumbune aneh trus lawuhe ya mok ana pilihan ayam mbek bali ndog tok trus gak dikeki peyek.*

‘Walah, Iya. Neng Sugio pancen ara ana wong adol sega boran. Anane ya nang kota. Apa maneh neng pertigaan pinggire bunderan kidule alun-alun. Neng kana isuk nganti sore wong adol jejer-jejer mesthi akeh. Trus lawuhe jangkep kabeh. Akeh pilihane. Ora kaya pas kae, aku tuku neng Surabaya, bumbune aneh trus lawuhe ya mung ana pilihan ayam mbek bali ndhog tok trus gak diwenehi peyek.’

Mt : *Sega boran abal-abal iku. Haha.*

‘Sega boran abal-abal kuwi. Haha.’

	Struktur Sosial										Relasi Sosial						Situasi Sosial			
	JK		Umur				SES				Agm		KL	Tng		Knc	Ppn		Wyh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P		✓				✓			✓									✓	✓	
M		✓					✓											✓	✓	
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur katindakake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur dewasa, status ekonomi sosial dhuwur, lan agama dhuwur marang mitratutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sedhengan, lan agama dhuwur. Kedadeyan kuwi dumadi ana omahe mitratutur ing wayah awan. Panutur lan mitratutur nduweni relasi tangga raket. Nalika kuwi panutur nyawang mitratutur lagi mangan sega boran banjur ngandharake ngenani sega boran kang ana ing Lamongan lan Surabaya. Bab kasebut diandharake panutur kanthi nggunakake cara nandhingake sega boran kang didol ing Lamongan karo sega boran kang ana ing Surabaya kang sadurunge durung pernah diweruhi karo mitratutur. Panutur nandhingake yen sega borang ing Lamongan luwih enak lan luwih jangkep pilihan lawuhe.

Beda karo sega boran sing nate dituku panutur nalika ing Surabaya, rasane aneh lan namung nduweni pilihan lawuh ayam karo bali endog tok ora diwenehi peyek.

Presuposisi kang tuwuh saka tuturan kasebut yaiku presuposisi eksistensial. Presuposisi eksistensial kang tuwuh yaiku anane sega boran ing Surabaya. Pangira-ira iku tuwuh saka tuturane panutur katitik saka gatra “sega boran” kang dikandhakake dening panutur nalika ngandharake ing ndhuwur. Saka gatra kasebut, panutur nduweni anggapan yen panutur lan mitratutur nduweni kawruh padha yaiku anane bakul sega boran ing Surabaya lan panutur nate tuku sega ing kono.

4) Presuposisi Eksistensial sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Negesi/Definisi

Ngandharake kanthi cara jlentrehan utawa analisis yaiku salah sijine tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara njlentrehake sacara gamblang lan cetha manut kang diweruhi panutur tanpa mangribawani tumindak saka mitra tutur. Presuposisi eksistensial kang tuwuh sajrone ngandharake kanthi cara nggambarake bakal dijlentrehke ing ngisor iki.

P : *Semangka gold iku buah memper timun mas. Kulite ae warnane kuning-kuning rada emas. Jerone warnane ya kuning. Rasane legi-legi mbek renyah. Bentuke kaya timun mas tapi kuwih gedhe trus dawa. Semangka iki arang ana neng pasar, regane murah ae mok limang-ewu sekilone.*

‘Semangka gold kuwi buah memper timun mas. Kulite wae warnane kuning-kuning rada emas. Jerone warnane ya kuning. Rasane legi-legi tur renyah. Wujude kaya timun mas tapi kuwih gedhe trus dawa. Semangka iki arang ana neng pasar, regane murah ae mok limang-ewu sekilone.’

Mt : *Iya, Faris dodolan buah iku.*

‘Iya, Faris dodolan buah iku.’

	Struktur Sosial										Relasi Sosial						Situasi Sosial			
	JK		Umur				SES				Agm		KL	Tng		Knc	Ppn		Wyh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P	✓				✓				✓									✓	✓	
M		✓							✓									✓	✓	
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur katindakake dening panutur kanthi jinis kelamin lanang, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur marang mitratutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status sosial sedhengan, lan agama dhuwur. Kedadeyan kasebut dumadi ana ing warung kopi (panggon umum) ing wayah awan. Nalika kuwi panutur lan mitra tutur kang nduweni relasi sosial kanca adoh lagi

ana ing warung kopi ngerjakna skripsi. Panutur ngandharake marang mitratutur ngenani semangka *gold* sawise dheweke ngewasi wong bakul buah liwat nggawa semangka *gold*. Panutur ngandharake nggunakake cara negesi kanthi menahi pangerten ngenani semangka *gold* kang mujudake jinis buah anyar kang ana ing pasaran. Semangka *gold* kasebut ditegesi dening panutur minangka buah kang nduweni warna *gold* lan wujud meh memper karo woh timun mas. Mitratutur nanging andharan kasebut kanthi mangsuli saanane lan uga kandha yen salah siji kancane uga dodolan buah kasebut. Tuturan andharan dening panutur kasebut njalari mitratutur luwih ngerti ngenani semangka *gold*.

Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi eksistensial. Presuposisi eksistensial kang tuwuh saka tuturan kasebut yaiku anane semangka *gold*. Presuposisi iki katitik saka gatra “semangka *gold* kuwi” kang dituturake dening panutur. Saka tembung kasebut, panutur nduweni anggapan yen panutur lan mitra tutur nduweni kawruh kang padha yaiku anane buane kanthi aran semangka *gold*. Bab iku disengkuyung dening jawabane mitratutur kang ngiyani tanpa nyanggah andharan saka panutur.

5) Presuposisi Eksistensial sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Njlentrehake/Analisis

Ngandharake kanthi cara jlentrehake utawa analisis yaiku salah sijine tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara menahi jlentrehan sacara gamblang manut apa kang diweruhi arupa pangira-irane panutur marang mitra tutur nalika ngandharake sawijining bab tanpa mangribawani tumindak saka mitra tutur. Presuposisi eksistensial kang tuwuh sajrone ngandharake kanthi cara jlentrehan iki bakal dijlentrehke ing ngisor iki.

P : *Wingko iku Atos gara-gara klopone diselepna trus ora dikei susu. Nek wingko pengin enak ya klopone diakehi. Nek ketane sakilo klopone brati diwei papat, gulan sekilo, klopone diparut ben empuk. Lek pengin mambu sedhep isa diwei paneli saithik.*

‘Wingko kuwi Atos gara-gara klapane diselepake trus ora diwenahi susu. Nek wingko pengin enak ya klopone diakehi. Nek ketane sakilo klopone brati diwei papat, gulane sekilo, klopone diparut ben empuk. Lek pengin mambu sedhep isa diwei paneli saithik.’

Mt : *Ngaten ta.*

‘Ngaten ta.’

	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P		✓			✓		✓			✓			✓					✓	✓	
M		✓		✓			✓			✓			✓						✓	✓
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur ditindakake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur marang mitratutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status sosial sedhengan, lan agama dhuwur. Panutur lan mitratutur nduweni relasi sosial tangga adoh. Kedadeyan kasebut dumadi neng omahe (panggon mligi) mitratutur wayah awan. Nalika kuwi panutur mitratutur lagi mangan wingko. Panutur kang nyawang mitratutur ngrasa sambat nalika mangan wingko panutur banjur ngandharake ngenani wingko kasebut lan cara nggawene. Sajrone ngandharake panutur nggunakake cara jlentrehan/analisis kanthi njlentrehake sababe wingko kasebut atos lan cara nggawene supaya ora atos. Panutur ngandharna yen wingko kasebut atos amarga nggawene ora nganggo susu lan klapane ora diparut. Liya iku, panutur uga nambahi yen pengin carane wingko ora atos, klapane kudu diparut lan diwenahi susu, takeran sakilo ketan diwenahi klapa 4 lan gula sekilo sarta kudu diwenahi paneli supaya ambune rada sedhep. Bab kasebut diandharake kanthi gamblang manut apa kang diweruhi. Mitratutur nanging andharan kasebut kanthi mangsuli saanane lan tanpa mangribawani tumindak mitratutur.

Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi eksistensial. Presuposisi eksistensial kang tuwuh saka tuturan kasebut yaiku ana wingko. Presuposisi iki katitik saka gatra “wingko atos iku” kang dituturake dening panutur. Gatra kasebut bisa dicethakake yen ana panganan kanthi jeneng wingko sing ketepakan atos. Saka gatra iku uga, panutur nduweni anggapan yen panutur lan mitra tutur padha nduweni kawruh kang padha yaiku ana panganan kanthi aran wingko. Bab iku disengkuyung dening jawabane mitratutur kang ngiyani tanpa nyanggah andharan saka panutur.

b. Presuposisi Faktif sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake

Jinis presuposisi faktif sing tuwuh ing tuturan ngandharake iki bakal digolongake adhedhasar strategi utawa carane ngandharake. Ing ngisor iki dibeberake asil jlentrehan dhata kang ditemokake.

1) Presuposisi Faktif sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nggambarake/Illustrasi

Ngandharake kanthi cara nggambarake/ilustrasi kalebu salah sijine tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara menahi gambaran utawa menahi tuladha nggunakake pancadriya kanthi jlentreh arupa pangira-irane panutur marang mitra tanpa mangribawani tumindak saka mitra

Struktur Sosial				Relasi Sosial			Situasi Sosial	
JK	Umur	SES	Agm	KL	Tng	Knc	Ppn	Wyh

tutur. Presuposisi faktif kang tuwuh sajrone tinak tutur ngandharake kanthi cara nggambarake/ilustrasi bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

Mt : *Buku adalah Jendela Dunia.*
'Buku adalah Jendela Dunia.'

P : *Aku seneng maca buku soale maca akeh buku iku ibarate mbuka cendhela donya. Isa nambah ilmu, nambah wawasan. Kadhang ya oleh hiburan. Salah sijine negara sing maju iku, negara sing masyarakate seneng maca.*
'Aku seneng maca buku amarga maca akeh buku kuwi ibarate mbuka cendhela donya. Bisa nambah ilmu, nambah wawasan. Kadhang ya oleh hiburan. Salah sijine negara sing maju kuwi, negara sing masyarakate seneng maca.'

Mt : *Hmm .. hiya hiya hiya.*
'Hmm .. hiya hiya hiya.'

	Struktur Sosial									Relasi Sosial						Situasi Sosial						
	JK			Umur			SES			Agn		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh		
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B		
P		✓																				
M		✓																				
T																						

Tuturan ngandharake ing ndhuwur dituturake panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur sawise mitratutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur minangka adhike nyemoni olehe maca buku bajakan. Kedadeyan kuwi dumandi ana kamare panutur lan ditindakake dening adhik marang mbakyu (relasi kulawarga raket). Nalika kuwi, mitratutur mara ana kamare panutur sing lagi maca buku. Mitratutur nyawang tulisan "*buku adalah jendela dunia*" ana tembok kamar banjur diwaca. Nyawang kahanan kasebut, panutur banjur ngandharake makasud saka tulisan kasebut yen maca buku kuwi ibarate padha karo mbuka cendhela donya. Cara kang digunakake panutur kanggo ngandharake yaiku nggambarake/ilustrasi kanthi nggambarake yen wong sing seneng maca buku kuwi padha karo mbuka cendhela donya. Cendhela donya kang dimaksud yaiku kabeh wong bisa oleh ilmu sarta kawruh kang ana ing donya iki bisa mung liwat mbuka buku lan maca kaya cendhela kang dibuka banjur kita bisa nyawang apa kang ana sajabane cendhela. Mitratutur nanggapi andharan saka panutur mung kanthi wangsulan saanane. Tuturan kasebut ora mangribawani tumindake mitratutur.

Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi faktif. Presuposisi faktif kang tuwuh saka tuturan kasebut yaiku panutur seneng maca buku kanggo nambah kawruh. Presuposisi kasebut katitik saka ukara tembung "seneng"

kang dituturake dening panutur. Tembung "seneng" kasebut dibarengi warta kang ngemot pangira-ira maca buku bisa nambah kawruh lan ilmu. Saengga tuturan kasebut bisa digolongake bab nyata yen panutur seneng maca buku.

2) Presuposisi Faktif sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nandhingake/Komparasi

Ngandharake kanthi cara nandhingake utawa komparasi yaiku salah sijine tindak tutur ilokusi ngandharake arupa pangira-irane panutur marag mitra tutur nalika arep ngandharake kanthi cara nandhingake rong bab utawa luwih tanpa mangribawani tumindak saka mitra tutur. Presuposisi faktif kang tuwuh sajrne tindak tutu ngandharake kanthi cara nandhingake bakal dijlentrehke ing ngisor iki.

P : *Aku tuku bakpia pathok basah teka Jogja. Bakpia pathok basah rasane luwih enak. Pia-ne gembuk, isine krasa lembut trus kulite tipis. Beda karo Bakpia sing garing, kulite rada kandel trus isine rada garing mbek kasar. Tapi bakpia kering luwih awet timbang bakpia basah.*

'Aku tuku bakpia pathok basah teka Jogja. Bakpia pathok basah rasane luwih enak. Pia-ne gembuk, isine krasa lembut trus kulite tipis. Beda karo Bakpia sing garing, kulite rada kandel trus isine rada garing mbek kasar. Tapi bakpia kering luwih awet tinimbang bakpia basah.'

Mt : *Iya, Ndhuk. Enak sing gembuk.*
'Iya, Ndhuk. Enak sing gembuk.'

	Struktur Sosial									Relasi Sosial						Situasi Sosial						
	JK			Umur			SES			Agn		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh		
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B		
P		✓																				
M		✓																				
T																						

Tuturan ngandharake ing ndhuwur ditindakake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur sawise nyawang mitratutur njupuk bakpia saka tase panutur. Kedadeyan kuwi dumadi ana omahe panutur (panggon mligi) lan ing wayah awan. Tuturan kasebut ditindakake dening ponakan marang budhene kang nduweni relasi kulawarga raket. Nalika kuwi, mitratutur lagi nunggoni panutur lagi ringkes-ringkes tase sing digawe *rekreasi*. Panutur banjur nyawang bakpia sing dituku banjur disuguhne mitratutur kanthi ngandharake ngenani bakpia pathok. Panutur ngandharake ngenani

bakpia pathok kasebut kanthi cara nandhingake rong jinis bakpia pathok yaiku bakpia garing lan bakpia teles. Mitratatur nanggèpi andharan saka panutur kasebut mung kanthi wangsulan ng-iyani sarta saka tuturan kasebut ora mangribawani tumindake mitratatur ananging namung nambahi kawruhe ngenani bedane bakpia pathok jinis kering lan teles.

Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi faktif. Presuposisi faktif kang tuwuh saka tuturan kasebut yaiku panutur mari tekan Jogja. Presuposisi kasebut katitik saka ukara “Aku tuku bakpia pathok basah teka Jogja” kang dituturake dening panutur. Tembung “teka” kasebut dibarengi warta kang ngemot pangira-ira yen panutur tuku bakpia neng Jogja. Tuturan kasebut bisa digolongake bab nyata yen panutur tau menyang Jogja lan tuku jajan arupa bakpia pathok.

3) Presuposisi Faktif sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Njlentrehake/Analisis

Ngandharake kanthi cara jlentrehan utawa analisis yaiku salah sijine tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara menèhi jlentrehan sacara gamblang manut apa kang diweruhi arupa pangira-irane panutur marang mitra tutur nalika ngandharake sawijining bab tanpa mangribawani tumindak saka mitra tutur. Presuposisi faktif kang tuwuh sajrone ngandharake kanthi cara jlentrehan iki bakal dijlentrehke ing ngisor iki.

P : *Olehe nggawe ponakanmu, Jarene tahu bulat. Tahu diulet karo kanji dicampur endog, sadurunge diulet diperes sik iku maeng. Bumbune bawang putih tok, karo ditambahi uya mbek masako. Lagek dibunderi trus digoreng.*

‘Olehe nggawe ponakanmu, Jarene tahu bulat. Tahu diulet karo kanji dicampur endog, sadurunge diulet diperes sik kuwi maeng. Bumbune bawang putih tok, karo ditambahi uya mbek masako. Lagek dibunderi trus digoreng.’

Mt : *E, tahu bulat.*

‘E, tahu bulat.’

	Struktur Sosial								Relasi Sosial						Situasi Sosial					
	JK		Umur		SES		Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh			
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P		✓			✓		✓		✓		✓							✓		✓
M		✓			✓		✓		✓		✓							✓		✓
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur ditindakake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur marang mitra tutur kanthi jinis kelamin wedok, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur. Kedadeyan kuwi dumadi sawise panutur

nyawang mitratatur njupuk tahu ana meja ing omahe panutur nalika awan ditindakake adhik marang mbak yu kang nduweni relasi kulawarga raket. Nalika kuwi, panutur lagi lungguh ana ruwang tamu karo mitratatur. Panutur banjur menyang njero omah njupuk tahu kanthi ngandharake ngenani panganan tahu *bulat* kasebut. Panutur ngandharake kanthi njlentrehake cara nggawe tahu bulat kasebut manut karo apa kang diweruhi. Mitratatur nanggèpi andharan saka panutur kasebut mung kanthi wangsulan saanane sarta saka tuturan kasebut ora mangribawani tumindake mitratatur ananging namung nambahi kawruhe ngenani cara nggawe tahu bulat.

Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi faktif. Presuposisi faktif kang tuwuh saka tuturan kasebut yaiku ponakane mitratatur nggawe olahan tahu *bulat*. Presuposisi kasebut katitik saka ukara “Olehe nggawe ponakanmu, Jarene tahu bulat” kang dituturake dening panutur. Tembung “nggawe” kasebut dibarengi warta kang ngemot pangira-ira yen ponakan mitratatur masak olahan kanthi bakal tahu. Tuturan kasebut bisa digolongake bab nyata yen mitratatur nduweni ponakan lan ponakan kasebut nggawe olahan tahu bulat.

c. Presuposisi Leksikal sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake

Jinise presuposisi leksikal sing tuwuh ing tuturan ngandharake iki bakal digolongake adhedhasar strategi utawa carane ngandharake. Ing ngisor iki dibeberake asil jlentrehan dhata kang ditemokake.

1) Presuposisi Leksikal sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nggambarake/Illustrasi

Tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara nggambarake, panutur neng kene bakal ngandharake sawijining bab nggunakake gambaran nyata utawa tuladha tanpa mangribawani tumindake mitra tutur. Presuposisi leksikal kang tuwuh sajrone ngandharake kanthi cara nggambarake iki bakal dijlentrehke ing ngisor iki.

Mt : *Setnov-Setnov, alasan kok akeh seru.*

‘Setnov-Setnov, alasan kok akeh banget.’

P : *Hukum saiki malih ora adil padha*

kaya gaman. Landhepe nang ngisor, kethule sing nang ndhuwur. Tega nang wong ngisor, tapi nurut nang wong nduwuran sing nduweni dhuwik akeh. Ora nggumun saiki pejabat sing korupsi isa mloya-mlayu bebas sing penting isa nyogok nganggo dhuwik.

‘Hukum saiki malih ora adil padha kaya lading. Landhepe nang ngisor, kethule sing nang ndhuwur. Tega nang wong ngisor,

nanging nurut nang wong nduwuran sing nduweni dhuwik akeh. Ora nggumun saiki pejabat sing korupsi bisa mloya-mlayu bebas sing penting isa nyogok nganggo dhuwik.’

Mt : *Inggih, Lik.*
‘Inggih, Lik’

	Struktur Sosial										Relasi Sosial						Situasi Sosial			
	JK		Umur			SES			Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P	✓				✓		✓			✓								✓		✓
M	✓				✓		✓			✓								✓		✓
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur ditindakake dening panutur kanthi jinis kelamin lanang, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur, marang mitratutur kanthi jinis kelamin lanang, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur. Kedadeyan kuwi dumadi sawise mitratutur nanggepi warta saka tipi ana ngarep tipi wayah awan ditindakake dening Pak Lik marang ponakan kang nduweni relasi kulawarga raket. Nalika kuwi, panutur lan mitratutur nyemak warta neng jero tipi. Mitratutur nanggepi warta ngenani pejabat korupsi kang nggregetake, nyawang kahanan kasebut panutur banjur ngandharake ngenani ukum kang ana ing Indonesia. Saka tuturan ngandharake kasebut, bisa ditegesi panutur nggunakake cara nggambarake. Panutur nggambarake kahanan ukum saiki karo lading sing landhep mengisor lan kethul mendhuwur. Gambaran lading kasebut diumpamakake ukum sing wis ora adil maneh, tega marang wong ngisor lan nurut marang wong ndhuwur sing bisa nuku ukum. Cara nggambarake kasebut dititiki anane tembung “padha kaya” kang mujudake salah siji titikan saka strategi ngandharake kanthi cara nggambarake. Mitratutur nanggepi andharan saka panutur kasebut kanthi wangsulan saanane. Tuturan kasebut ora mangribawani tumindake mitratutur ananging namung nambahi kawruhe ngenani lumakune ukum ing jaman saiki.

Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi leksikal. Pangira-ira leksikal saka tuturan kasebut yaiku ukum sadurunge lumaku kanthi adil. Pangira-ira iku katitik saka anane tembung “malih” ing ukara “Hukum saiki malih ora adil padha kaya gaman”. tembung kanthi cara leksikal nduweni makna wis ganti rupa bisa warna, wujud lan kahanan. Ukara kasebut uga medharake warta liya yaiku ukum saiki wis owah.

2) Presuposisi Leksikal sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Njlentrehake/Analisis

Tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara jlentrehan/analisi, panutur bakal menahi jlentrehan sacara gamblang manut apa kang diweruhi arupa pangira-irane panutur marang mitra tutur nalika ngandharake sawijining bab tanpa mangribawani tumindake mitra tutur. Presuposisi leksikal kang tuwuh sajrone ngandharake kanthi cara jlentrehan iki bakal dijlentrehke ing ngisor iki.

P : *Aku nduwe wit jambu uwer maneh. Bapak wingi nyangkok gone Dhe Kaji. Cangkokan iku luwih gelis gedhe mbek cepet uwoh. Rasane bakal padha karo wit sing dicangkok. Jambune Dhe kaji legi, mesthi sing cangkokane mene ya legi.*

‘Aku nduwe wit jambu wer maneh. Bapak Wingi nyangkok duweke Dhe Kaji. Cangkokan iku luwih cepet gedhe lan cepet uwoh. Rasane bakal padha karo wit sing dicangkok. Jambune Dhe Kaji legi, mesthi sing cangkokane mene ya legi’

Mt : *Oalah.*
‘Oalah.’

	Struktur Sosial										Relasi Sosial						Situasi Sosial			
	JK		Umur			SES			Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P		✓	✓				✓			✓								✓		✓
M	✓		✓				✓			✓								✓		✓
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur katindakake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur bocah, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur marang mitratutur kanthi jinis kelamin lanang, umur bocah, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur. Kedadeyan kuwi dumadi nalika panutur mari mangan jambu wer ana plataran omah wayah awan ditindakake dening panutur marang kanca dolane kang nduweni relasi kanca raket. Nalika kuwi, panutur lan mitratutur dolanan bareng ana plataran. Mitratutur oleh jambu dipangan bareng karo panutur, sawise iku panutur ngandharake ngenani jambu wer kang diduweni. Saka tuturan ngandharake kasebut, bisa dudut panutur nggunakake cara njlentrehan. Panutur njlentrehake yen saiki dheweke nduwe wit jambu wer maneh. Jambu wer kang diduweni kasebut oleh saka nyangkok saka jambune Budhene. Panutur uga ngandharake yen jambu wer asil nyangkok kuwi bakal luwih cepet gedhe lan cepet woh sarta nduweni rasa sing pada karo wit sing dicangkok. Cara jlentrehan kasebut dititiki saka tuturan panutur kang ngandharake kanthi gamblang lan manut apa kang diweruhi panutur. Mitratutur nanggepi andharan saka panutur kasebut kanthi wangsulan saanane ora mangribawani tumindake ananging namung nambahi kawruhe ngenani kawruh wit jambu wer.

Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi leksikal. Pangira-ira leksikal saka tuturan kasebut yaiku panutur sadurunge wis tau nduwe wit jambu wer. Pangira-ira iku katitik saka anane tembung “maneh” ing ukara “Aku nduwe wit jambu uwer maneh.”. Tembung “maneh” kanthi cara leksikal nduweni makna muwahi utawa

mbaleni bab sing sadurunge wis kalakon. Ukara kasebut uga medharake warta liya yaiku sadurunge panutur sadurunge wis nduwe wit jambu wer.

2. Wujud Titikane Presuposisi sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake

Bageyan iki bakal ngandharake titikan wujud presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan. Titikan wujud presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake bisa katitik adhedhasar struktur gramatikale tuturan. Kanggo mangerteni titikan wujud presuposisi sajrone tindak tutur kasebut, bisa dideleng saka wujud tuturan ing saben jinise presuposisi kang wis digathukake karo strategine ngandharake ing jlentrehan sing sadurunge. Sabanjure, wujud ukara tuturan kasebut dijlentrehake adhedhasar struktur gramatikale. Sajrone panliten iki diprinci dadi loro, yaiku adhedhasar rakitan ukara tuturan lan surasane ukara tuturan. Luwih cethane bakal diandharake ing ngisor iki.

a. Titikan Wujud Adhedhasar Rakitan Ukara

Wujud ukara tuturan ngandharake sajrone panliten iki ditemokake ana rong titikan adhedhasar rakitan ukarane. Rong titikan yaiku, (1) nganggo tembung sesulih panuduh lan (2) nganggo tembung pangiket. Andharan lan jlentrehan jangkepe ing ngisor iki.

1) Titikan Wujud Adhedhasar Rakitan Ukara Arupa Tembung Sesulih Panuduh

Tembung Sesulih panuduh mujudake tembung sesulih kang digunakake kanggo nuduhake barang utawa sawijining bab. Tembung sesulih panuduh kang ngrakit tuturan ngandharake yaiku tembung sesulih panuduh pokok. Tembung sesulih panuduh iki dununge ana saburine barang kang diterangake. Luwih cethane bakal diandharake ing ngisor iki.

a) Titikan Wujud Arupa Tembung Sesulih Panuduh ing Presuposisi Eksistensial sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nitiki/Identifikasi

Presuposisi eksistensial sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara nitiki, wujud tuturan ukarane bisa dititiki kanthi anane pangango tembung sesulih panuduh. Tembung sesulih panuduh kang limrah digunakake sajrone tuturan ngandharake kanthi cara nitiki yaiku tembung 'iku'. Andharan lan jlentrehane kaya ing ngisor iki.

P : *Beras iku ora ana ambune. Kecuali nek berase elek lagek apek. Menir mbek gabahe akeh. Lek mari digegem nemplek nang tangan.*

'Beras kuwi ora ana ambune. Kajaba yen berase elek lagi apek. Menir mbek gabahe akeh. Nek mari digenggem nemplek nang tangan.'

Mt : *Oalah. Inggih, Dhe.*

'Oalah. Inggih, Dhe.'

'Oalah.'

	Struktur Sosial									Relasi Sosial						Situasi Sosial									
	JK			Umur			SES			Agm			KL			Tng			Knc			Ppn		Wyh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B			
P		✓			✓		✓			✓						✓				✓		✓			
M	✓				✓		✓			✓					✓				✓		✓		✓		
T																									

Tuturan ngandharake ing ndhuwur katindakake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur marang mitratutur kanthi jinis kelamin lanang, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur sawise ndeleng berase mitratutur sing lagi bar nempur saka selep. Kedadeyan kuwi dumadi ana ngarep omah (panggon umum) nalika awan mitratutur ditindakake dening panutur marang tangga pinggir omah kang nduweni relasi tangga raket. Nalika kuwi, panutur lagi jagongan neng ngarep omahe mitratutur. Panutur ndeleng beras kang lagi ditempur mitratutur teka selep banjur ngandharake ngenani beras sing apik. Saka tuturan ngandharake kasebut, panutur nggunakake cara nitiki. Andharan panutur nitiki beras sing apik kanthi nyebutake titikane yen beras apik kuwi ora ana ambune, ora akeh gabah lan menire sarta yen digenggem ora kelet neng tangan. Mitratutur nanggèpi andharan saka panutur kasebut kanthi wangsulan saanane ora mangribawani tumindake ananging namung nambahi kawruhe ngenani titikane beras sing apik.

Sesulih panuduh 'iku' ing dhata (37) kasebut nuduhake sawijining barang yaiku 'beras'. Sesulih panuduh iki manggon sawise tembung beras amarga amarga beras ing tuturan kasebut mujudake sawijining barang kang lagi diterangake panutur marang mitra tutur. Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi eksistensial aran. Presuposisi iki nuduhake anane sawijining bab kanthi titikan tembung aran. Titikane yaiku tembung "beras" kang kalebu tembung aran. Presuposisi eksistensial kang tuwuh yaiku ana beras. Pangira-ira iki tuwuh saka tuturan "Beras iku ora ana ambune" kang dikandhakake dening panutur marang mitratutur.

b) Titikan Wujud Arupa Tembung Sesulih Panuduh ing Presuposisi Eksistensial sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Negesi/Definisi

Presuposisi eksistensial sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara negesi, wujud tuturan ukarane bisa dititiki kanthi anane pangango tembung sesulih panuduh. Tembung sesulih panuduh kang limrah digunakake sajrone tuturan ngandharake kanthi cara negesi

yaiku tembung ‘iku’. Andharan lan jlentrehane kaya ing ngisor iki.

P : *Seblak iku panganan pedhes asli teka Bandung. Kuah pedhes isine ana krupuk mbek makroni mentah sing digodhok, karo enek sawine campur endhog. Biyasane ketambahan sosis mbek cekec ben tambah enak.*

‘Seblak kuwi panganan pedhes asli teka Bandung. Kuah pedhes isine ana krupuk mbek makroni mentah sing digodhok, karo ana sawine campur endhog. Biyasane ketambahan sosis mbek cekec ben tambah enak.

Mt : *Ealah.
‘Ealah.’*

	Struktur Sosial										Relasi Sosial						Situasi Sosial			
	JK		Umur			SES			Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wvh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P		✓																		
M	✓																			
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur dikandhakake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur marang mitratatur kanthi jinis kelamin lanang, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur sawise nyawang acara tipi kang nuduhake panganan seblak. Kedadeyan kuwi dumadi ana jero omah (panggon mligi) wayah bengi ditindakake dening ponakan marang Pak Lik kang nduweni relasi kulawarga raket. Nalika kuwi, panutur lan mitratatur lagi padha ndelok tipi ngenani *kulineran*. Sawise nyawang wong mangan seblak nang jero tipi, panutur banjur ngandharake ngenani seblak. Panutur ngandharake kanthi nggunakake cara negesi yaiku menahi teges utawa watesan makna saka panganan seblak kasebut. Panutur negesi yen seblak mujudake panganan pedhes asli Bandung. Seblak kasebut bahane saka krupuk lan makroni mentah sing digodhok bareng bumbu pedhese. Cara negesi katitik saka tembung “iku” sajrone tuturan “seblak iku panganan pedhes” kang dikandhakake panutur. Panutur nggunakake ragam lisan lan nggunakake basa ngoko amarga nduweni sesambungan kulawarga raket. Mitratatur namung nanging saanane sarta ora mangribawani tumindake.

Sesulih panuduh ‘iku’ ing dhata (38) kasebut nuduhake sawijining barang yaiku ‘seblak’. Sesulih panuduh iki manggon sawise tembung seblak amarga amarga seblak ing tuturan kasebut mujudake sawijining barang kang lagi diterangake panutur marang mitra tutur. Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi eksistensial aran. Presuposisi iki nuduhake anane sawijining bab kanthi titikan tembung aran. Titikane yaiku tembung “seblak” kang kalebu tembung aran panganan. Presuposisi eksistensial kang tuwuh yaiku anane anane

panganan kanthi aran seblak. Pangira-ira iki tuwuh saka tuturan “seblak iku panganan” kang dikandhakake dening panutur marang mitratatur.

c) Titikan Wujud Arupa Tembung Sesulih Panuduh ing Presuposisi Eksistensial sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Njlentrehake/Analisis

Presuposisi eksistensial sajrone tindak tutur ilokusi nggandharake kanthi cara njlentrehake, wujud tuturan ukarane bisa dititiki kanthi anane panganggo tembung sesulih panuduh. Tembung sesulih panuduh kang limrah digunakake sajrone tuturan ngandharake kanthi cara njlentrehake yaiku tembung ‘iku’. Andharan lan jlentrehane kaya ing ngisor iki.

P : *Welut iku awake kaya ula marai ewoh dicekel. Kulite lunyu. Nek kenek setrum ya gampang soale wis loyo. Wayah udan-udan ngene iki kawit akeh nang sawah metune.*

‘Welut iku awake kaya ula njalari angel dicekel. Kulite lunyu. Yen kena setrum ya gampang soale wis loyo. Wayah udan-udan ngene iki kawit akeh nang sawah metune.’

Mt : *Iya, Lek.
‘Iya, Lik.’*

	Struktur Sosial										Relasi Sosial						Situasi Sosial			
	JK		Umur			SES			Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wvh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P	✓																			
M																				
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur dikandhakake dening panutur kanthi jinis kelamin lanang, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur, marang mitratatur kanthi jinis kelamin lanang, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur. Kedadeyan kuwi dumadi nalika panutur mancing karo mitratatur ana wadhuk buri omah (panggon umum) wayah awan ditindakake dening Pak Lik marang ponakane kang nduweni relasi kulawarga raket. Mitratatur matur yen angel ngolehake welut, nanging bab kasebut panutur banjur ngandharake ngenani welut marang mitratatur. Panutur ngandharake kanthi nggunakake cara jlentrehane yaiku njlentrehake yen welut kuwi mujudake iwak sing kaya ula, nduweni kulit lunyu kang njalari angel kanggo dicekel. Liya iku, panutur uga kandha yen usume udan-udan welut akeh metu ana sawah. Cara jlentrehane kasebut dititiki saka tuturan panutur kang ngandharake kanthi gamblang lan manut apa kang diweruhi panutur. Mitratatur nanging andharan saka panutur kasebut kanthi wangsulan saanane tanpa mangribawani tumindake ananging namung nambahi kawruhe ngenani welut.

Sesulih panuduh 'iku' ing dhata (39) kasebut nuduhake sawijining barang yaiku 'welut'. Sesulih panuduh iki manggon sawise tembung welut amarga amarga welut ing tuturan kasebut mujudake sawijining barang kang lagi diterangake panutur marang mitra tutur. Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi eksistensial aran. Presuposisi iki nuduhake anane sawijining bab kanthi titikan tembung aran. Titikane yaiku tembung "welut" kang kalebu tembung aran jinis iwak. Presuposisi eksistensial kang tuwuh yaiku ana iwak kanthi aran welut. Pangira-ira iki tuwuh saka tuturan "welut iku awake kaya ula" kang dikandhakake dening panutur marang mitratutur.

d) Titikan Wujud Arupa Tembung Sesulih Panuduh ing Presuposisi Faktif sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Njlentrehake/Analisis

Presuposisi Faktif sajrone tindak tutur ilokusi nggandharake kanthi cara njlentrehake, wujud tuturan ukarane bisa dititiki kanthi anane panganggo tembung sesulih panuduh. Tembung sesulih panuduh kang limrah digunakake sajrone tuturan ngandarake kanthi cara njlentrehake yaiku tembung 'iki'. Andharan lan jlentrehane kaya ing ngisor iki.

P : *Aku tau nggoreng menyok jেকে iki. Carane menyoke digodhok sik bar ngono dientas trus dikom nang banyu uya karo ulegan bawang putih cek rasane gurih. Lek uwis rada suwi, lagek digoreng garing. Iku engko menyoke wis gamoh seru.*

'Aku tau nggoreng pohong kaya iki. Carane pohonge digodhok sik bar ngono dientas banjur dikom neng banyu uya lan ulegan bawang putih supaya rasane gurih. Yen uwis rada suwi, lagi digoreng garing. Kuwi mengko pohonge wis empuk banget.'

Mt : *Oalah.*
'Oalah.'

	Struktur Sosial								Relasi Sosial						Situasi Sosial						
	JK		Umur		SES		Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wvh				
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B	
P	✓				✓		✓		✓												
M		✓			✓		✓		✓												
T																					

Tuturan ngandharake ing ndhuwur dikandhakake dening panutur kanthi jinis kelamin lanang, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur, marang mitratutur kanthi jinis kelamin wedok, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur sawise mangan gorengan tela kaspe. Kedadeyan kuwi dumadi ana omah panutur wayah bengi ditindakake dening misanan marang Mbak Yu kang nduweni relasi kulawarga adoh. Nalika kuwi, mitratutur dolan ana omah

panutur nggawa gorengan tela kaspe rasa keju kang dituku sawise menyang pasar bengi. Panutur banjur ngandharake yen dheweke tau nggoreng pohong kaya sing digawa mitratutur. Saka tuturan ngandharake kasebut, bisa dudut panutur nggunakake cara njlentrehan, yaiku kanthi njlentrehake carane nggoreng pohong supaya krasa empuk lan gurih. Cara jlentrehan kasebut dititiki saka tuturan panutur kang ngandharake kanthi gamblang lan manut apa kang diweruhi panutur. Mitratutur nanggapi andharan saka panutur kasebut kanthi wangsulan saanane tanpa mangribawani tumindake.

Sesulih panuduh 'iki' ing dhata (40) kasebut nuduhake sawijining barang yaiku 'singkong keju'. Sesulih panuduh iki manggon sawise tembung *singkong keju* amarga *singkong keju* ing tuturan kasebut mujudake sawijining barang kang lagi diterangake panutur marang mitra tutur. Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi faktif. Presuposisi faktif kang tuwuh katitik saka tembung kriya tanduk "nggoreng". Tembung 'nggoreng' kalebu tembung kriya tanduk saka tembung lingga goreng kang kawuwuhan ater-ater anuswara ng-. Wujud tembung kriya tanduk iku nuwuhake presuposisi faktif yaiku panutur bisa ngolah tela kaspe. Presuposisi kang tuwuh ing tuturan iku nuduhake kasunyatan kang dumadi yaiku panutur tau nggoreng tela kaspe kaya sing didol wong kanthi jeneng *singkong keju*.

e) Titikan Wujud Arupa Tembung Sesulih Panuduh ing Presuposisi Leksikal sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Njlentrehake/Analisis

Presuposisi leksikal sajrone tindak tutur ilokusi nggandharake kanthi cara njlentrehake, wujud tuturan ukarane bisa dititiki kanthi anane panganggo tembung sesulih panuduh. Tembung sesulih panuduh kang limrah digunakake sajrone tuturan ngandarake kanthi cara njlentrehake yaiku tembung 'iku'. Andharan lan jlentrehane kaya ing ngisor iki.

P : *Saiki embonge malih resik. Mandhore gelek ngecek mbek ngresiki. Gara-gara ora ana pluruan, akeh wong sing mbuwak sampah nang embong. Akehe umbrukan sampah iku isa marai dham mampet trus banyune ora isa mili nang kali dalanan embong liyane. Salah siji cara sing digawe cek wong ora mbuwak sampah mrono, saiki dikei tulisan dhendha masiya ora kabeh nggubris.*

'Saiki wadhuke malih resik. Mandhore kerep mriksa lan ngresiki. Amarga ora ana pluruan, akeh wong sing mbuwak sampah neng embong. Akehe umbrukan sampah iku bisa njalari dham mampet banjur banyune ora bisa mili menyang kali dalanan wadhuk liyane. Salah saji

cara sing digawe supaya wong ora mbuwak sampah mrono, saiki diwenehi tulisan dhendha masiya ora kabeh nggubris.’

Mt : *Lah iya.*
‘Lah iya.’

	Struktur Sosial										Relasi Sosial						Situasi Sosial			
	JK		Umur			SES			Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P		✓		✓			✓			✓							✓	✓	✓	✓
M		✓		✓			✓			✓							✓	✓	✓	✓
T		✓		✓			✓			✓							✓	✓	✓	✓

Tuturan ngandharake ing ndhuwur dikandhakake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur, marang mitratutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur sawise nyawang tulisan neng wadhuk. Kedadeyan kuwi dumadi ana wadhuk (panggon umum) wayah awan ditindakake dening panutur marang kanca dolane kang nduweni relasi kanca raket. Nalika kuwi, panutur lan mitratutur dolan ana embong. Sawise nyawang *banner* tulisan ora oleh mbuwak sampah ana wadhuk, panutur banjur ngandharake ngenani kahanane wadhuk. Saka tuturan ngandharake kasebut, bisa dudut panutur nggunakake cara njlentrehane, yaiku kanthi njlentrehake ngenani kahanane wadhuk sing saya malih tambah resik amarga kerep diresiki lan dipriksa dening mandhor. Cara jlentrehane kasebut dititiki saka tuturan panutur kang ngandharake kanthi gamblang lan manut apa kang diweruhi panutur. Mitratutur nanginggepi andharan saka panutur kasebut kanthi wangsulan ngiyani tanpa mangribawani tumindake.

Sesulih panuduh ‘iku’ ing dhata (41) kasebut nuduhake sawijining barang yaiku ‘sampah’. Sesulih panuduh iki manggon sawise tembung *sampah* amarga *sampah* ing tuturan kasebut mujudake salah sijine barang kang lagi diterangake panutur marang mitra tutur. Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi leksikal. Pangira-ira leksikal saka tuturan kasebut yaiku wadhuk rusuh kebak sampah. Pangira-ira iku katitik saka anane tembung “malih” kang kalebu tembung katrangan ing ukara “*saiki embonge malih resik*”. Tembung “malih” kanthi cara leksikal nduweni makna ganti rupa bisa warna, wujud utawa kahanan. Ukara kasebut uga medharake warta liya yaiku wong-wong wis padha ora wani mbuwak sampah nang wadhuk saengga wadhuk dadi resik.

2) Titikan Wujud Adhedhasar Rakitane Ukara Arupa Tembung Pangiket

Tembung pangiket mujudake tembung kang ngiket utawa nggandheng tembung utawa ukara. Tembung pangiket kang digunakake kanggo nggandheng tembung utawa ukara sajrone tuturan ngandharake kang ditemokake ing antarane tembung ‘kaya’, ‘yen’, ‘dene’

lan sapiturute. Saben-saben ukara tuturan ngandharake nduweni tembung pangiket kang beda laras karo strategi kang digunakake. Luwih cethane bakal diandharake ing ngisor iki.

a) Titikan Wujud Arupa Tembung Pangiket ing Presuposisi Eksistensial sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nggambarake/Illustrasi

Presuposisi Eksistensial sajrone tindak tutur ilokusi nggandharake kanthi cara nggambarake, wujud tuturan ukarane bisa dititiki kanthi anane panganggo tembung pangiket. Tembung pangiket kang limrah digunakake sajrone tuturan ngandharake kanthi cara nggambarake yaiku pangiket pepadhan. Pangiket pepadhan mujudake tembung pangiket kang digunakake kanggo ngumpamakake barang kang padha utawa memper marang kaanane barang liyane. Tembung pangiket pepadhang kang kerep dienggo sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara nggambarake, yaiku tembung ‘kaya’, ‘padha kaya’, ‘ibaraté’ Andharan lan jlentrehane kaya ing ngisor iki.

P : *Pilihan lurah wingi ramene kaya pasar.*

Nang bale desa bek mencep wong-wong sing ndelok karo ngenteni ngitung swara. Sing bakulan ya akeh, jajan, es, sembereng kalir ana.

‘Pilihan lurah wingi ramene kaya pasar. Neng bale desa bek mencep wong-wong sing ndelok karo ngenteni ngitung swara. Sing bakulan ya akeh, jajan, es, sembereng kalir ana.’

Mt : *Walah.*
‘Walah.’

	Struktur Sosial										Relasi Sosial						Situasi Sosial			
	JK		Umur			SES			Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P		✓		✓			✓			✓							✓	✓	✓	✓
M		✓		✓			✓			✓							✓	✓	✓	✓
T		✓		✓			✓			✓							✓	✓	✓	✓

Tuturan ngandharake ing ndhuwur dikandhakake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur, marang mitratutur kanthi jinis kelamin wedok, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur. Kedadeyan kuwi dumadi nalika panutur blanja ana toko bareng mitratutur ditindakake dening tangga marang tanggane kang nduweni relasi tangga adoh. Nalika kuwi, panutur lan mitratutur lagi blanja ana toko. Mitratutur lan panutur lagi ngomongake pilihan lurah, panutur banjur ngandharake ngenani kahanane pilihan lurah kang dumadi ing dina wingi. Panutur ngandharake kanthi nggunakake cara nggambarake yaiku nggambarake kahanan pilihan lurah kasebut padha kaya pasar. Kahanan pilihan lurah digambarake kaya pasar sing rame, akeh wong-wong sliweran lan uga akeh wong bakulan. Cara nggambarake katitik saka tembung “kaya”

sajrone tuturan “pilihan lurah wingi ramene kaya pasar” kang dikandhakake panutur. Panutur nggunakake ragam lisan lan nggunakake basa ngoko amarga nduweni sesambungan tangga adoh. Mitratutur namung nanggepi saanane sarta ora mangribawani tumindake.

Tembung pangiket ‘kaya’ ing dhata (42) kasebut ngumpamakake utawa nggambarake kahanan acara pilihan lurah karo kahanan pasar, yaiku rame. Kahanan rame ing balai desa nalika pilihan lurah diibaratke kaya ramene pasar kang kebak karo wong kang blanja lan dodolan. Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi eksistensial aran. Presuposisi iki nuduhake anane sawijining bab kanthi titikan gatra aran. Titikane yaiku tembung “pilihan lurah” kang kalebu gatra aran. Presuposisi eksistensial kang tuwuh yaiku anane pilihan lurah. Pangira-ira iki tuwuh saka tuturan “pilihan lurah wingi ramene kaya pasar” kang dikandhakake dening panutur marang mitratutur.

b) Titikan Wujud Arupa Tembung Pangiket ing Presuposisi Eksistensial sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nandhingake/Komparasi

Presuposisi Eksistensial sajrone tindak tutur ilokusi nggandharake kanthi cara nandhingake, wujud tuturan ukarane bisa dititiki kanthi anane panganggo tembung pangiket. Tembung pangiket kang kerep dienggo sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara nandhingake, yaiku tembung ‘dene’, ‘nek/lek (yen)’, lan sapiturute. Andharan lan jlentrehane kaya ing ngisor iki.

P : *Nagri iku sekolah sing paling diincer. Dikirane luwih maju teka swasta, biayane murah ditanggung pemerintah, ora ana SPP, fasilitas lengkap. Dene swasta akeh-akehe biayane larang soale lembaga. Tapi saiki wis akeh sekolah swasta sing kualitas meh kaya nagri. Fasilitas padha diapiki tapi ya wani mbayar larang.*

‘Nagri kuwi sekolah sing paling diincer. Dikirane luwih maju teka swasta, biayane murah ditanggung pamarentah, ora ana SPP, fasilitas lengkap. Dene swasta akeh-akehe biayane larang soale lembaga. Tapi saiki wis akeh sekolah swasta sing kualitas meh kaya nagri. Fasilitas padha diapiki tapi ya wani mbayar larang.’

Mt : *Iya eg.*
‘Iya eg.’

	Struktur Sosial								Relasi Sosial						Situasi Sosial					
	JK		Umur		SES		Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh			
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P	✓					✓			✓								✓			✓
M	✓					✓			✓								✓			✓
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur ditindakake dening panutur kanthi jinis kelamin lanang, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur, marang mitratutur kanthi jinis kelamin lanang, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur sawise nyawang brosur skolahan. Kedadeyan kuwi dumadi ana warung mangan wayah awan ditindakake dening panutur marang mitratutur kang nduweni relasi tangga adoh. Nalika kuwi, panutur lan mitratutur lagi padha marung ana warung mangan. Sawise mangan panutur lan mitratutur jagongan. Panutur njupuk brosur ngenani pendhaptaran sekolah swasta kang ana ing meja warung. Panutur banjur ngandharake ngenani sekolah swasta lan sekolah negri. Panutur ngandharake kanthi nggunakake cara nandhingake yaiku nandhingake anatarane sekolah negri lan sekolah swasta. Cara nandhingake katitik saka tembung “dene” sajrone tuturan “Dene swasta akeh-akehe biayane larang” kang dikandhakake panutur. Panutur nggunakake ragam lisan lan nggunakake basa ngoko amarga nduweni sesambungan tangga adoh. Mitratutur namung nanggepi saanane sarta ora mangribawani tumindake.

Tembung pangiket ‘dene’ ing dhata (43) kasebut mujudake tembung pangiket kang digunakake kanggo nggandheng ukara siji klawan ukara sijine. Ukara sijine yaiku neragake sekolah negri banjur ditandhingake klawan skola negri. Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi eksistensial aran. Presuposisi iki nuduhake anane sawijining bab kanthi titikan tembung aran. Titikane yaiku tembung “negri” lan “swasta” kang kalebu tembung aran. Presuposisi eksistensial kang tuwuh yaiku anane sekolah negri lan sekolah swasta. Pangira-ira iki tuwuh saka tuturan “Negri iku sekolah sing paling diincer.” kang dikandhakake dening panutur marang mitratutur.

c) Titikan Wujud Arupa Tembung Pangiket ing Presuposisi Faktif sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nggambarake/Illustrasi

Presuposisi faktif sajrone tindak tutur ilokusi nggandharake kanthi cara nggambarake, wujud tuturan ukarane bisa dititiki kanthi anane panganggo tembung pangiket. Tembung pangiket kang limrah digunakake sajrone tuturan ngandharake kanthi cara nggambarake yaiku pangiket pepadhan. Pangiket pepadhan mujudake tembung pangiket kang digunakake kanggo ngumpamakake barang kang padha utawa memper marang kaanane barang liyane. Tembung pangiket pepadhan kang kerep dienggo sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara nggambarake, yaiku tembung ‘kaya’, ‘jeke’, ‘padha kaya’, ‘ibarate’ Andharan lan jlentrehane kaya ing ngisor iki.

Mt : *Usume akeh buwuhan saiki.*
‘Usume akeh becekan saiki.’

P : *Iya, aku buwuh bolak-balik iku tak*

anggap kaya wong marung. Mara dikeki mangan, mbayar karo amplop. Kaya marung, mara mangan, bar mangan mbayar dhuwik.

‘Iya, aku mbecek bola-bali iku tak anggep kaya wong marung. mara diwenahi mangan, mbayar nganggo amplope. Kaya marung, mara mangan, bar mangan mbayar dhuwik.’

Mt : Iya temen.
‘Iya temen.’

	Struktur Sosial							Relasi Sosial						Situasi Sosial						
	JK		Umur			SES		Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh		
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P	✓					✓	✓		✓		✓						✓			✓
M		✓				✓	✓		✓		✓						✓			✓
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur ditindakake panutur kanthi jinis kelamin lanang, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur, marang mitratatur kanthi jinis kelamin wedok, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur sawise teka mbecek. Kedadeyan kuwi dumandi ana omahe panutur (panggon mligi) wayah bengi lan ditindakake dening misanan marang Mbakyune kang nduweni relasi kulawarga raket. Nalika kuwi, panutur mulih teka mbecek karo bojone. Mitratatur kandha yen saiki wayahe akeh becekan, panutur banjur nanggepi kanthi ngandharake ngenani wong mbecek. Cara kang digunakake panutur kanggo ngandharake yaiku nggambarake/ilustrasi kanthi nggambarake yen wong mbecek kuwi padha karo wong marung. wong sing mbecek kuwi mesthi diwenahi mangan banjur wong sing mbecek menahi amplop lan beras. Padha kaya wong marung sing tuku mangan, nguwenhi dhuwik supaya oleh mangan. Cara nggambarake kasebut dititiki anane tembung “kaya” kang mujudake salah siji titikan saka strategi ngandharake kanthi cara nggambarake. Mitratatur nanggepi andharan saka panutur mung kanthi wangsulanan saanane. Tuturan kasebut ora mangribawani tumindake mitratatur.

Tuturan ing dhuwur ngumpamakake utawa nggambarake tumindak buwuh padha kaya wong marung. Pawongan kang buwuh digambarake padha kaya wong marung, yaiku wong buwuh nalika menyang panggon buwuhane diwenahi mangan banjur mulihe ngamplop, bab kasebut memper karo wong sing memper kang mara diwenahi mangan banjur mulihe mbayar. Tujuan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi faktif. Presuposisi faktif iki tuwuh saka tembung kriya tanduk ‘buwuh’. Tembung ‘buwuh’ iku kalebu tembung lingga wutuh. Presuposisi utawa pangira-ira faktif kang tuwuh yaiku panutur mari mbecek. Presuposisi kang tuwuh iku nuduhake kasunyatan kang dumadi. Saliyane iku, tembung kriya tanduk kasebut dibarengi warta kang ngemot pangira-ira

panutur wis kerep mbecek. Saengga tuturan kasebut bisa digolongake bab nyata yen panutur mbecek.

d) Titikan Wujud Arupa Tembung Pangiket ing Presuposisi Faktif sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nandhingake/Komparas

Presuposisi Faktif sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara nandhingake, wujud tuturan ukarane bisa dititiki kanthi anane panganggo tembung pangiket. Tembung pangiket kang kerep dienggo sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara nggambarake, yaiku tembung ‘dene’, ‘nek/lek (yen)’, lan sapiturute. Andharan lan jlentrehane kaya ing ngisor iki.

P : *Tugas nggambar ngene iki enake nang buku gambar sing gedhe, rasane luwih puas. Kaya nek nglukis nang kanvas ngono kae. Bedane nang buku gambar isek isa bolak-balik diapiki. Lah nek nang kanvas kudu pinter-pintere wong ngapiki nek sampek salah nglukise.*

‘Tugas nggambar ngene iki enake neng buku gambar sing gedhe, rasane luwih marem. Kaya nek nglukis neng kanvas ngono kae. Bedane nang buku gambar isih isa bola-bali diapiki. Hla yen neng kanvas kudu pinter-pintere wong ngapiki yen nganti salah nglukise.’

Mt : He'em.
‘He'em’

	Struktur Sosial							Relasi Sosial						Situasi Sosial						
	JK		Umur			SES		Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh		
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P		✓				✓	✓		✓		✓						✓			✓
M		✓				✓	✓		✓		✓						✓			✓
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur ditindakake dening panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur, marang mitratatur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur sawise panutur nyawang mitratatur njupuk bakpia saka tase panutur. Kedadeyan kuwi dumadi ana omahe panutur ditindakake dening panutur marang kanca dolane kang nduweni relasi kancaraket. Nalika kuwi, panutur lagi nggarap tugas nggambar ditunggu dening mitratatur. Sinambi nggambar panutur ngandharake ngenani buku gambar. Panutur ngandharake kanthi cara nandhingake rasane nggambar ana buku gambar lan kanvas. Miturut panutur, nggambar neng buku gambar sing gedhe rasane luwih marem padha kaya nggambar neng kanvas. Bedane yen neng buku gambar, yen salah isih isa diapiki. Dene neng kanvas gumantung wonge sing nggambar kudu pinter-pintere nutupi utawa ngganti sing salah. Mitratatur nanggepi andharan saka panutur kasebut mung kanthi

wangsulan ng-iyani sarta saka tuturan kasebut ora mangribawani tumindake mitratutur ananging namung nambahi kawruhe ngenani bedane nggambar ana buku gambar lan kanvas.

Tembung pangiket kang ana ing dhata (45) yaiku tembung ‘yen’. Bab kasebut dadi titikane tindak tutur ngandarake kanthi cara nandhingake. Pangiket yen digunakake kanggo nandhingake nggambar neng kanvas karo neng buku gambar kang padha nduweni kaluwihan dhewe-dhewe. Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi faktif. Presuposisi faktif kang tuwuh katitik saka tembung kriya tanggap “nggambar”. Tembung ‘nggambar’ kalebu tembung kriya tanduk saka tembung lingga gambar kang kawuwuhan ater-ater anuswara ng-. Wujud tembung kriya tanggap iku nuwuhake presuposisi faktif yaiku panutur oleh tugas nggambar ana buku gambar. Presuposisi kang tuwuh ing tuturan iku nuduhake kasunyatan kang dumadi yaiku panutur lagi nggarap tugas nggambare ana buku gambar.

e) Titikan Wujud Arupa Tembung Pangiket ing Presuposisi Leksikal sajrone Tindak Tutur Ilokusi Ngandharake kanthi Cara Nggambarake/Illustrasi

Presuposisi leksikal sajrone tindak tutur ilokusi nggandharake kanthi cara nggambarake, wujud tuturan ukarane bisa dititiki kanthi anane panganggo tembung pangiket. Tembung pangiket kang limrah digunakake sajrone tuturan ngandarake kanthi cara nggambarake yaiku pangiket pepadhan. Pangiket pepadhan mujudake tembung pangiket kang digunakake kanggo ngumpamakake barang kang padha utawa memper marang kaanane barang liyane. Tembung pangiket pepadhan kang kerep dienggo sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake kanthi cara nggambarake, yaiku tembung ‘kaya’, ‘jeke’, ‘padha kaya’, ‘ibarate’ Andharan lan jlentrehane kaya ing ngisor iki.

P : Jaman saiki HP malih penting. Wis dadi cekelan wajib. Apa maneh kanggo arek cilik-cilik. Ibarate wis jeke dolanan sing kudu dinduweni. Nek ora dituruti bakal ngringik isin karo kanca-kancane sing padha nduwe. Trus Sabane dadi warung kopi, nggolek wifi. Wis arang tumon bocah dolanan neng njaba.
 ‘Jaman saiki HP malih penting. Wis dadi cekelan wajib. Utamane kanggo arek cilik-cilik. Ibarate wis kaya dolanan sing kudu dinduweni. Yen ora dituruti bakal ngringik isin karo kanca-kancane sing padha nduwe. Terus sabane dadi warung kopi, nggolek wifi. Wis arang tumon bocah gobag neng njaba’

Mt : Iya, Mbak.
 ‘Iya, Mbak’

	Struktur Sosial										Relasi Sosial						Situasi Sosial			
	JK		Umur			SES			Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P		✓		✓			✓			✓		✓					✓			✓
M		✓		✓			✓			✓		✓					✓			✓
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur dikandhakake dening panutur panutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur, marang mitratutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur sawise panutur nyawang grombolan bocah cilik dolanan HP. Kedadeyan kuwi dumadi ana warung jus ditindakake dening Mbak yu marang adhik misanan kang nduweni relasi kulawarga adoh. Nalika kuwi, panutur lan mitratutur lagi nge-es jus ana warung es jus. Nyawang gerombolan arek-arek cilik padha dolanan HP *nge-game online* panutur banjur ngandharake ngenai bocah cilik sing padha nduwe HP. Saka tuturan ngandharake kasebut, bisa dudut panutur nggunakake cara nggambarake, yaiku kanthi nggambarake ngenani HP ing jaman saiki sing dadi cekelan wajib arek cilik padha kaya dolanan sing kudu dinduweni. Cara nggambarake kasebut dititiki anane tembung pangiket “ibarate” kang mujudake salah siji titikan saka strategi ngandharake kanthi cara nggambarake. Mitratutur nanggapi andharan saka panutur kasebut kanthi wangsulan saanane lan mung manthuk-manthuk wae.

Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi leksikal. Pangira-ira leksikal saka tuturan kasebut yaiku kabeh wong padha nduwe HP. Pangira-ira iku katitik saka anane tembung “malih” kang kalebu tembung katrangan ing ukara “*HP malih penting*”. Tembung “malih” kanthi cara leksikal nduweni makna ganti rupa bisa warna, wujud utawa kahanan. Ukara kasebut uga medharake warta liya yaiku HP mujudake salah siji kabuuhan sing kudu dinduweni ing jaman saiki

b. Titikan Wujud Adhedhasar Surasane Ukara

Adhedhasar surasane ukara, wujud ukara tuturan kang dienggo sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing panliten iki mung ditemokake sawujud, yaiku awujud ukara carita. Ukara carita mujudake ukara kang medhar gagasaning manungsa kang isine bisa nambahi pangerten lan kawruh marang mitra tutur. Andharan lan jlentrehan cethane ing ngisor iki.

P : Semangka kulite ana warna kuninge, brati rasane legi. Ana kuninge soale wis mateng nang wit nemplek lemah. Trus ana sret-srete warna coklat akeh, tandhane nek wis mateng, gantilane garing.

‘Semangka kulite ana warna kuninge, brati rasane legi. Ana kuninge amarga

wis mateng nang wit nemplek lemah.
Trus ana sret-srete warna coklat akeh,
tandhane nek wis mateng, gantilane
garing.’

Mt : *Oalah. Iya, Lek.*
‘Oalah. Iya, Lek.’

	Struktur Sosial										Relasi Sosial						Situasi Sosial			
	JK		Umur			SES			Agm		KL		Tng		Knc		Ppn		Wyh	
	L	W	B	R	D	A	S	D	A	D	A	R	A	R	A	R	U	M	A	B
P	✓				✓												✓			✓
M		✓																		
T																				

Tuturan ngandharake ing ndhuwur katindakake dening panuter panuter kanthi jinis kelamin lanang, umur dewasa, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur, marang mitratutur kanthi jinis kelamin wedok, umur rumaja, status ekonomi sosial sedhengan, lan agama dhuwur sawise panuter nyawang mitratutur ngundhuh semangka ana pinggir omah. Kedadeyan kuwi dumadi ana pinggir omah mitratutur wayah awan ditindakake dening panuter marang tangga pinggir omah kang nduweni relasi tangga raket. Nalika kuwi, panuter lagi nyawang mitratutur ngundhuh semangka terikan siji tok ana pinggir omahe. Panuter banjur ngandharake ngenani woh semangka. Saka tuturan ngandharake kasebut, diweruhi yen panuter nggunakake cara nitiki. Andharan panuter nitiki semangka sing legi kanthi nyebutake titikane yaiku semangka sing legi kulite ana warna kuninge lan nduweni garitan coklat akeh. Mitratutur nanggapi andharan saka panuter kasebut kanthi wangsulan saanane ora mangribawani tumindake ananging namung nambahi kawruhe ngenani titikane semangka sing legi.

Dhata tuturan (39) ing dhuwur kalebu ukara carita. Ukara kasebur diwedharake kanggo menahi kawruh marang mitra tutur ngenani semangka tanpa anane tembung pakon. Tuturan ing ndhuwur nuwuhake presuposisi eksistensial aran. Presuposisi iki nuduhake anane sawijining bab kanthi titikan tembung aran. Titikane yaiku tembung “semangka” kang kalebu tembung aran. Presuposisi eksistensial kang tuwuh yaiku ana woh-wohan kanthi aran semangka. Pangira-ira iki tuwuh saka tuturan “semangka kulite ana warna kuninge, brati rasane legi” kang dikandhakake dening panuter marang mitratutur.

Asile Panliten

Perangan iki bakal diandharake asile panliten ngenani presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsambigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan. Asil kaping pisan ngenani jinis presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake. Jinise presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake iki didhapuk kanthi nggathukake nem jinise presuposisi karo pitung jinise strategi ngandharake. Ananging, adhedhasar dhata lan jlentrehan

dhata ing dhuwur, jinise presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake iki ditemokake telung jinis presuposisi, yaiku presuposisi eksistensial, presuposisi faktif, lan presuposisi leksikal. Dene, adhedhasar strategine tindak tutur ilokusi ngandharake ditemokake ana limang jinis, yaiku kanthi cara nitiki, kanthi cara nggambarake, kanthi cara nandhingake, kanthi cara negesi, lan kanthi cara njlentrehake. Saben jinise presuposisi kasebut digathukake karo jinise tindak tutur ilokusi ngandharake adhedhasar strategine. Saka perangan kasebut bisa ditemokake yen jinise presuposisi eksistensial bisa tuwuh sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing saperangan strategi, yaiku kanthi cara nitiki, kanthi cara nggambarake, kanthi cara nandhingake, kanthi cara negesi, lan kanthi cara njlentrehake. Banjur presuposisi faktif bisa tuwuh sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing telung strategi, yaiku kanthi cara nggambarake, kanthi cara nandhingake, lan kanthi cara njlentrehake. Pungkasan presuposisi leksikal bisa tuwuh ing sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing rong strategi, yaiku kanthi cara nggambarake lan kanthi cara njlentrehake.

Asil panliten kaping loro titikan wujud presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsambigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan. Adhedhasar dhata kang diteliti, titikan wujud presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake iki bisa dijlentrehake adhedhasar struktur gramatikale tuturan. Struktur gramatikale tuturan neng panliten iki diprinci dadi loro, yaiku adhedhasar rakitan ukara lan adhedhasar surasane ukara. Adhedhasar rakitan ukarane tuturan, wujud ukara tuturan ngandharake iki ditemokake ana rong titikan, yaiku (1) anane tembung sesulih panuduh; ‘iku’ lan ‘iki’, lan (2) anane tembung pangiket; ‘kaya’, ‘dene’, ‘ibarate’, lan ‘yen’. Lumrahe tembung sesulih panuduh ‘iki’ lan ‘iku’ bisa ditemokake ndapuk tuturan kang ngemu presuposisi sajrone tindak tutur ngandharake kanthi cara nengeri, cara negesi lan cara njlentrehake. Tembung sesulih iki digunakake kanggo luwih nyethakake barang kang diandharake. Dene tembung pangiket iki akeh-akehe ndapuk ing tuturan kang ngemu presuposisi sajrone tindak tutur ngandharake kanthi cara nggambarake lan nandhingake. Adhedhasar surasane ukara tuturan, wujud ukara tuturan kang dienggo sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing panliten iki mung ditemokake sawujud, yaiku awujud ukara carita. Ukara carita mujudake ukara kang medhar gagasan tertamtu kang bisa nambahi pangerten lan kawruh marang mitra tutur.

Dhiskusi Asil Panliten

Asil panliten ing ndhuwur dienggo mbandhingake karo panliten-planiten sadurunge. Panliten

ngenani jinis presuposisi iki pancen wis ana saperangan kang ngandharake lan jlentrehake. Salah sijine yaiku kang diandharake dening Prityasiwi (2016) nлити ngenani presuposisi kanthi irah-irahan “Presuposisi sajrone Pacaturan Mahasiswa Klas 2012 C Taun 2015 Jurusan Pendidikan Bahasa lan Sastra Dhaerah Universitas Negeri Surabaya”. Asil saka panliten iki yaiku jinis-jinise presuposisi sajrone pacaturan mahasiswa lan wujud presuposisi adhedhasar titikane sajrone pacaturan mahasiswa.

Panliten ngenani presuposisi uga wis tau katindakake ing bab wacana. Tuladhane yaiku panlitene Rahayu (2017) kang nлити presuposisi sajrone pethilan-pethilan (*quotes*) instagram @pathdailyjowo taun 2017. Asil saka panlitene iki yaiku jinise presuposisi sajrone pethilan-pethilan (*quotes*) instagram @pathdailyjowo taun 2017 ana telu, yaiku presuposisi faktif, presuposisi leksikal lan presuposisi konterfaktual. Wujud presuposisi arupa tembung, gatra, ukara gatra lan ukara. Dene, guna saka presuposisi sajrone pethilan-pethilan (*quotes*) instagram @pathdailyjowo taun 2017 kasebut yaiku kanggo nyemoni, meling, menging, nyuwun, lan nggodha. Sabanjure panliten dening Robi (2018) kang nлити presuposisi ing wacana basa njaluk pangapura nduweni asil yaiku ditemokake ana 5 jinise presuposisi yaiku presuposisi faktif, presuposisi eksistensial, presuposisi non-faktif, presuposisi struktural, lan presuposisi konterfaktual. Pola wujud presuposisi ing wacana basa njaluk pangapura iki ana 3 wujud yaiku tembung, gatra, lan ukara gatra. Dene asile proses presuposisi ana 2 asil presuposisi yaiku ditampa lan ora ditampa. Panliten sabanjure katindakake dening Husna (2015). Panliten iki ngandharake lan njlentrehake ngenani jinis presuposisi lan entailmen sajrone wacana iklan *Oriflame* edisi Januari 2014. Asil panliten kasebut ngandharake yen ana nem jinise presuposisi sajrone wacana *iklan katalog kecantikan*, yaiku presuposisi eksistensial, presuposisi faktual, presuposisi non-faktual, presuposisi leksikal, presuposisi struktural, lan presuposisi konterfaktual. Panliten ngenani presuposisi uga katindakake dening Siahaan (2015). Panliten iki ngandharake lan jlentrehake presuposisi tuturan *wisatawan asing* sajrone sesambungan karo warga Ubud, Bali. Panliten iki nggunakake teori presuposisi dening Levinson lan Peter Grundy. Asile panliten kasebut ngandharake yen ana pitung jinise presuposisi yaiku presuposisi eksistensial, presuposisi faktual, presuposisi leksikal, presuposisi struktural, presuposisi pengadaan, presuposisi implikatif, lan presuposisi temporal. Panliten-panliten kasebut beda karo panliten iki. Panliten iki luwih munjer ing tindak tutur nganggo dhata tuturan-tuturan kang ngandhut presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake. Panliten iki nлити ngenani bab presuposisi kang digathukake karo jinise

tindak tutur ilokusi ngandharake adhedhasar strategi lan disambungake marang konteks tuturan antarane panutur lan mitratutur. Asile saka panliten iki yaiku ditemokake telung jinise presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake yaiku presuposisi eksistensial, presuposisi faktif, lan presuposisi leksikal. Dene titikan wujud presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake iki nduweni titikan wujud ukara tuturan iki karakit saka anane tembung sesulih panuduh lan pangiket. Sarta adhedhasar surasane yaiku awujud ukara carita.

Panliten ngenani ngandharake wis tau ditindakake dening Prinanda (2018) kang nлити ngenani jinis lan isine tindak tutur lokusi ngandharake sajrone pamaosan firman ing GKJW Jatiwringin. Asil saka panliten kasebut yaiku ditemokake jinise tindak tutur lokusi ngandharake adhedhasar lageyane panutur ana loro yaiku cara blaka lan ora blaka. Dene asil kaloro, ditemokake isine tindak tutur lokusi ngandharake adhedhasar panampane mitratutur ana lima, yaiku nuturi, mbiwarake, mertakake, nuduhake, lan nyeritakake. Ngandharake kalebu tindak tutur ilokusi konstatif kang durung akeh diteliti. Anane mung panliten ngenani tindak tutur konstatif kang ora munjer marang salah siji jinise konstatif. Panlitene Hasanah (2016) nлити ngenani tindak tutur konstatif sajrone debat kandidat presiden ing pemilu Prancis taun 2012. Asile, panliten kasebut nuduhake yen tuturan konstatif jinis asertif ngomongake lan ngandharake luwih akeh dituturake dening calon presiden. Panliten konstatif uga nate diteliti dening Sulistyowati (2014), Panliten iki ngandharake ngenani tindak tutur konstatif dening Mario Teguh nalika nguwenehi *motivasi* ing adicara *The Golden Ways*. Asil panliten kasebut ngandharake jinise tuturan konstatif kang digunakake dening Mario Teguh yaiku asertif, deskriptif lan askriptif kanthi strategi langsung lan ora langsung. Dene panliten iki luwih munjer ana strategi kang digunakake sajrone ngandharake kang ngemot jinis lan titikan wujud presuposisi. Ana saperangan strategi ngandharake kang temokake ing panliten iki, yaiku strategi ngandharake kanthi cara nitiki, nggambarake, nandhingake, negesi, lan njlentrehake.

PANUTUP

Bageyan iki diperang dadi loro, yaiku (1) dudutan, lan (2) pamrayoga. Luwih cethane bakal diandharake ing ngisor iki.

Dudutan

Adhedhasar jlentrehan dhata lan asil panliten, bisa dingerteni yen presuposisi uga ana ing sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan. Presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ditemokake ana

telung jinis, yaiku (1) presuposisi eksistensial, (2) presuposisi faktif, lan (3) presuposisi leksikal. Saben jinise presuposisi kasebut banjur digathukake karo jinise tindak tutur ilokusi ngandharake adhedhasar strategine. Presuposisi eksistensial luwih akeh tuwuh ing saperangan strategi ngandharake, ing antarane yaiku nitiki, nggambarake, nandhingake, negesi, lan njlentrehake. Banjur presuposisi faktif, ditemokake tuwuh ing telung strategi ngandharake, yaiku nggambarake, nandhingake, lan njlentrehake. Pungkasan, presuposisi leksikal namung tuwuh ing rong strategi ngandharake, yaiku nggambarake lan njlentrehake.

Titikan wujud presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan kang ditemokake ing panliten iki bisa diperang dadi loro, yaiku adhedhasar rakitan ukara lan surasane ukara. Adhedhasar rakitan ukara tuturan, dititiki kanthi anane tembung sesulih panuduh lan tembung pangiket. Tembung sesulih panuduh iki lumrahe ndapuk sajrone tuturan kang ngemu presuposisi sajrone tindak tutur ngandharake kanthi cara nengeri, cara negesi lan cara njlentrehake. Dene tembung pangiket bisa ndapuk sajrone tuturan kang ngemu presuposisi sajrone tindak tutur ngandharake kanthi cara nggambarake, nandhingake, lan njlentrehake. Adhedhasar surasane ukara, titikan wujud presuposisi yaiku awujud ukara carita.

Pamrayoga

Panliten ngenani presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake ing Desa Karangsembigalih, Kecamatan Sugio, Kabupaten Lamongan iki isih akeh kurange. Dhata kang kurang jangkup lan kurang diteliti nganti jero njalari panliten iki isih adoh saka tembung sampurna. Panliten iki namung nemokake saperangan jinise presuposisi sajrone tindak tutur ilokusi ngandharake. Kanggo panliten sabanjure diajab bisa luwih nyampurnakake maneh dhata presuposisi kasebut ing tindak tutur kang padha lan luwih nemokake jinise presuposisi kanthi jangkup. Panliti uga ngarepake ana panyaru kang asipat mangun supaya panliten sabanjure bisa kasil kang luwih apik.

KAPUSTAKAN

Chaer, Abdul. 2014. *Linguistik Umum*. Jakarta. Rineka Cipta.

Husna, Siti Minatul. 2015. "Praanggapan dan Perikutan dalam Wacana Iklan di Katalog Kecantikan Oriflame Edisi Januari 2014". *Skripsi*, (online), Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Semarang, (<http://lib.unnes.ac.id/20256/1/2111411014-S.pdf>, diunduh 1 Oktober 2017).

Hasanah, Fitriha Alfi. 2016. "Tindak Tutur Konstatif Dalam Debat Kandidat Presiden Pada Pemilu Di Perancis Tahun 2012 Antara Nicolas Sarkozy dan Francois Hollande". *Skripsi*, (online), Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta, (<http://eprints.uny.ac.id/43649/1/Skripsi.pdf>, diunduh 12 April 2019)

Ibrahim, Abd. Syukur. 1993. *Kajian Tindak Tutur*. Surabaya: Usaha Nasional.

_____. 2004. *Panduan Penelitian Etnografi Komunikasi*. Surabaya: Usaha Nasional

Keraf, Gorys. 1982. *Eksposisi dan Deskripsi*. Flores: Nusa Indah.

Kridalaksana, Harimurti. 1984. *Kamus Linguistik Edisi Kedua*. Jakarta: Gramedia

Leech, Geoffrey. 1993. *Prinsip-prinsip pragmatik*. (diterjemahan oleh M.D.D.Oka dan Setyadi Setyapranata). Jakarta: Penerbit Universitas Indonesia.

Mahsun. 2007. *Metode Penelitian Bahasa: tahapan strategi, metode, dan teknikny*. Jakarta. PT RajaGrafindo Persada.

Mulyana. 2008. *Kajian Wacana*. Yogyakarta: Tiara Wacana.

Nadar, F, X. 2009. *Pragmatik dan Penelitian Pragmatik*. Yogyakarta: Graha Ilmu.

Nurhayati, Endang lan Siti Mulyani. 2006. *Linguistik Bahasa Jawa: Kajian Fonologi, Morfologi, Sintaksis dan Semantik*. Yogyakarta: Bagaskara.

Pateda, Mansoer. 1988. *Linguistik Sebuah Terapan*. Bandung: Angkasa.

Prinanda, Yoseph Vischa. 2018. "Tindak Tutur Lokusi Ngandharake lan Perlokusi Direktif sajrone Pamaosan Firman ing GKJW Jatiwringi". *Skripsi*, Fakultas Bahasa dan Seni. Universitas Negeri Surabaya.

Pristyasiwi, Paundra. 2016. "Presuposisi sajrone Pacaturan Mahasiswa Klas 2012 C Taun 2015 Jurusan Pendidikan Bahasa lan Sastra Dhaerah Universitas Negeri Surabaya". *Skripsi*. Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya.

Rahayu, Karisma Dwi. 2018. "Presuposisi sajrone Pethilan-Pethilan (Quotes) Instagram @pathdailyjowo Taun 2017". *Skripsi*, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya.

- Robi, M. 2019. "Presuposisi ing Wacana Basa Njaluk Pangapura ing Desa Bicak, Kecamatan Trowulan, Kabupaten Mojokerto". *Skripsi*, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya.
- Siahaan. Lusmiati. 2015. "Pemakaian Praanggapan pada Tuturan Wisatawan Asing dalam Berinteraksi dengan Penduduk Setempat di Ubud Bali". *Tesis*, Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Sebelas Maret. Semarang.
- Sasangka, Sry Satriya Tjatur Wisnu. 2001. *Paramasastra Gagrag Anyar Basa Jawa*. Jakarta: Yayasan Paramalingual.
- Sudaryanto. 2015. *Metode dan Aneka Teknik Analisis Bahasa: Pengantar Penelitian Wahana Kebudayaan secara Linguistik*. Yogyakarta: Duta Wacana.
- Sulistiyowati, Dwi. 2014. "Tindak Tutur Konstatif dalam Tayangan Mario Teguh the Golden Ways di MetroTv". *Skripsi*, (online), Fakultas Sastra, Universitas Negeri Malang. (<http://karya-ilmiah.um.ac.id/index.php/sastra-indonesia/article/view/43678>, diunduh 12 April 2019)
- Tarigan, Henry Guntur. 1993. *Pengajaran Pragmatik*. Bandung: Angkasa Bandung.
- Titscher, Stefan. 2009. *Metode Analisis Teks dan Wacana*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Wijana, I Dewa Putu. 1996. *Dasar-dasar Pragmatik*. Yogyakarta: Andi Offset
- Yule, George. 2006. *Pragmatik*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.

